

Inleidende opmerkingen

1.1 Het belang van de eer en de goede naam

In het Ontwerp-Wetboek van Strafrecht dat tot het huidige Wetboek van Strafrecht leidde, was bij het delict doodslag de volgende wettelijke strafverminderende omstandigheid opgenomen:

'Indien de doodslag wordt gepleegd onder de onmiddellijke werking van een hevige toorn welken de verslagene zelf heeft opgewekt door opzettelijke (...) belediging (...) tegen den dader (...) wordt het maximum der bedreigde straffen verminderd tot de helft'.

Deze ontwerpbevestiging, rechtstreeks overgenomen uit de Code Pénal, heeft uiteindelijk het Staatsblad niet gehaald.¹ Zij geeft echter wel aan dat men destijds aan belediging een grote betekenis hechtte. Die betekenis kwam strafrechtelijk op twee manieren tot uiting. In de eerste plaats had belediging al lang een verboden karakter. In de tweede plaats werd 'eigenrichting' meer aanvaardbaar als zij door een belediging was veroorzaakt.

Het belang dat werd gehecht aan de eer of goede naam blijkt evenzeer uit het volgende feit. Bij de parlementaire behandeling van de begroting van het Departement van Marine in 1893, werd, naar aanleiding van een weigering door een luitenant om een duel aan te gaan, door het Tweede Kamerlid De Geer van Jutfaas de suggestie gedaan om speciale 'eeregerechten' in te stellen. Slachtoffers van belediging, zo was de gedachte achter het voorstel, zouden het herstel van hun geschonden eer niet meer door middel van het destijds verwerpelijk bevonden duel kunnen bevorderen, maar door middel van een speciaal proces bij een daartoe gecreëerd gerecht.² Dit voorstel haalde het Staatsblad ook niet. Niettemin geeft het aan welk belang toentertijd werd toegekend aan de bescherming van de eer of goede naam. Het duel vond in de eerkrenking vaak zijn rechtstreekse oorzaak. Het Crimineel Wetboek van 1809 koppelde in art. 151 het - overigens strafbaar gestelde³ - duel rechtstreeks aan belediging:

- 1 Vgl. Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht; volledige verzameling van regeringsontwerpen, gewisselde stukken, gevoerde beraadslagingen, enz.; bijeengebracht en gerangschikt door H.J. Smidt; 2e dr. herzien en aangevuld met de wijzigingen door J.W. Smidt; deel II. Haarlem, 1891, p. 456 (verder aangehaald als Smidt II).
- 2 Zie W. 6269.
- 3 Het duel als delict sui generis werd in het Crimineel Wetboek 1809 in art. 152 strafbaar gesteld. Het aanzetten tot het uitdagen van een tweegevecht is in het huidige WvSr in art. 152 Sr strafbaar gesteld. In art. 154 lid 1 Sr wordt het tweegevecht zonder lichamelijk letsel bedreigd met een vrijheidsstraf van drie maanden, terwijl in art. 154 lid 2-4 Sr die straf wordt verhoogd indien het tweegevecht gevolgd wordt door (zwaar) lichamelijk letsel of de dood. De bepalingen van artt. 287, 289 of 300 Sr worden van toepassing geacht op het tweegevecht, indien de voorwaarden voorafgaande aan het tweegevecht niet zijn geregeld, van de voorwaarden opzettelijk is afgeweken of het duel niet heeft plaatsgehad in tegenwoordigheid van de wederzijdse getuigen (art. 155 Sr). Zie voor een historisch overzicht van wetgeving tegen het duel: A.J. van Weel, De wetgeving tegen het duel in de Republiek der Verenigde Nederlanden. In: Nederlands Archiefblad 81(1977), p. 282 e.v.

'Tweegevecht is een (...) geregeld gevecht tot wraak of (...) herstel over wezenlijke of vermeende belediging'.

Aan de bescherming van de eer of goede naam werd een zodanig gewicht gehecht, dat krenking van dit rechtsbelang tot gerechtvaardigde eigenrichting kon leiden.

De waarde die men hecht aan het bezit van eer en aan het bezit van een goede reputatie is in de loop der tijd niet verdwenen. De dood van een supporter van Ajax in maart 1997 was uiteindelijk het gevolg van angst voor het verlies van zijn eer. Vluchten voor enkele met knuppels bewapende Feijenoord-supporters was zijn eer te na.

Nog steeds vindt iedereen het vervelend als hij publiekelijk door het slijk wordt gehaald of met modder wordt bekogeld. NRC-columnist S. Montag citeerde uit de opera De Barbier van Sevilla ooit de navolgende, even onwetenschappelijke als treffende beschrijving van het (effect van het) verschijnsel:⁴

*'Laster is als een zacht briesje,
Een vriendelijk zuchtje
Dat onmerkbaar, zachtjes,
Lichtjes, zoetjesaan begint te ruisen*

*Tenslotte loopt het over,
Verbreidt zich, verdubbelt zich
En de ellendige belasterde
Crepeert, door dit boosaardig noodlot
Vernederd en vertrapt,
Onder de gesel van de mensen'.*

De Amsterdamse raadsheer Willems is de mening toegedaan dat delicten tegen de goede naam, na die tegen het leven en de menselijke integriteit, maar nog vóór het jatten van fietsen, tot de meest ernstige delicten behoren.⁵ De antropoloog Blok merkt op dat uit vele empirische onderzoeken is gebleken dat in bijna alle samenlevingen *'het morele bestaan van mensen'* niet minder belangrijk is dan hun fysieke bestaan.⁶ En juist de aanslag op dit 'morele bestaan' blijkt altijd nog emotionele reacties teweeg te brengen. Gezangen waarin voetbalsupporters hun oordeel over hun opponenten debiteren, geven meer dan eens aanleiding voor de vraag of dat 'allemaal maar kan'. En dat geldt evenzeer voor gepeperde oordelen van een cabaretier over een of ander maatschappelijk verschijnsel of een publiek persoon. Meestal wordt met die vraag aangegeven, dat de steller ervan de uitspraken kwetsend vindt voor zichzelf of voor anderen. De steller is gewoonlijk van mening dat op de uitspraak strafrechtelijk gereageerd moet worden.

De eer en de goede naam zijn, zo blijkt uit het bovenstaande, niet van belang gespeend. De strafbaarstellingen die de krenking van de eer en de goede naam verbieden, zijn zeer zeker niet

4 S. Montag, Tussen de distelbomen, in: NRC-Handelsblad (Zaterdag-bijlage), 24-12-1992.

5 In: Vrij Nederland (Bijlage), 2-11-1991, nr. 44, p. 53.

6 A. Blok, Eer en de fysieke persoon, in: Tijdschrift voor sociale geschiedenis, 1980, p. 211. Bij culturele minderheden in Nederland komt moord uit eerwraak nog wel voor. De strafrechter is weinig genegen bij de strafmaat daarmee rekening te houden (vgl. bijvoorbeeld HR 15-4-1986, NJ 86 741).

verouderd. Zij vormen nog steeds levend recht. Dit rechtvaardigt een dissertatie over strafbare belediging.

Het object van de beledigingsdelicten wordt gekenmerkt door een grote vaagheid. De filosoof Cesare Beccaria heeft ooit opgemerkt dat *'het woordje "eer" één van die termen [is], die stof hebben geleverd voor de langste en briljantste redeneringen, zonder dat er ooit een en dezelfde vaste betekenis aan is gehecht'*.⁷ De Duitse rechtsfilosoof Eckstein had echter weinig moeite met het geven van een betekenis aan het begrip 'eer', hoewel zijn omschrijving uitmunt in vaagheid: *'die Ehre, das ist mein alles, das bin ich selbst, über mein psychisches Leben geht noch die Ehre'*.⁸ Voor Shakespeare was 'eer' niet meer dan een zinledig begrip. Hij liet Sir John Falstaff zich afvragen: *'can honour set-to a leg? no; an arm?; no; or take away the grief to a wound? (...)'*. Om tenslotte de hamvraag te stellen: *'what is honour? a word; what is that word, honour?, What is that honour? air'*.⁹

Deze door Shakespeare verwoorde vaagheid doet bij velen de vraag rijzen of strafbaarstelling van een dergelijk vaag verschijnsel wel mogelijk is. De aan de Groningse rechtenfaculteit opgeleide rechtsgeleerde Ant. Matthaeus vraagt zich in de 17e eeuw al af, of belediging überhaupt strafbaar dient te zijn.¹⁰ Ook het Hoog Nationaal Gerechtshof kampt in zijn commentaar op het Ontwerp-Lijfstraffelijk Wetboek van 1801 met twijfels over het nut van strafbaarstelling van belediging.¹¹ En in de tachtiger jaren van de 20e eeuw worstelt Van der Neut nog met deze vraag. Ten aanzien van de vraag of 'eenvoudige belediging strafbaar [dient] te blijven' luidt zijn conclusie: neen.¹²

Minister Modderman was daarentegen de - in beide Kamers der Staten Generaal niet weersproken - mening toegedaan dat belediging een zodanig forse inbreuk op eens anders recht inhield, dat strafrechtelijk optreden geïndiceerd kon zijn:

'Niemand heeft het regt, tenzij het publiek belang het mogt eischen, om eenig feit te publiceren compromitterend voor den naaste. Door dergelijke publicatie wordt (...) geen nut maar integendeel onheil gesticht. Ieder houde zich met zijne eigen gebreken bezig naar hartelust en late zich niet in met het private leven van den naaste. Kan iemand zich van bemoeizucht nog niet geheel onthouden, dan drage hij in 's hemelsnaam zijne beschouwingen onder vier oogen voor, doch tot openbare aan-de-kaakstelling heeft de eene burger tegenover den ander nooit het regt. Door dergelijke aan-de-kaakstelling maakt hij inbreuk op het regt. Want wij hebben regt op eer en goeden naam en het staat den medeburger niet vrij ons, op zijn privaat gezag, onder het masker van "opregtheid" of "zedelijke verontwaardiging" te regt of te onregte te bekladden'.¹³

7 C. Beccaria, Over misdaden en straffen, Antwerpen etc., z.j., p. 159.

8 J. Eckstein, Die Ehre in Philosophie und Recht, Leipzig, 1889, p. 9.

9 Henry VI, eerste deel, 5e akte, 1e bedrijf. Overigens geeft de uitspraak van Eckstein enerzijds en die van Sir John anderzijds wel aan waarom het duel in de Duitse (adellijke) cultuur een wezenlijk onderdeel was en in het nuchtere Engeland veel minder voorkwam.

10 A. Matthaeus, On crimes; a commentary on Books XLVII and XLVIII of the Digest; ed. by M.L. Hewitt et al. Cape Town etc., 1987, p. 108.

11 Zie Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798, deel I (O. Moorman van Kappen, red.), Zutphen, 1982.

12 J.L.van der Neut, Dient eenvoudige belediging strafbaar te blijven?, in: DD 11(1981), p. 732.

13 Smidt II, o.c., p. 405.

Een kleine eeuw later werd het nut van strafbaarstelling van belediging weer, zij het vanuit een ander perspectief, geformuleerd. De Leidse criminoloog Nagel stelde dat het niet vervolgen van 'bagatel-criminaliteit' kan leiden tot '*criminele reacties die voor de officier en de rechter de pan zullen uitrijzen*'. Hij vervolgde:

'Belediging is meer dan een gering strafrechtelijk begrip met een eenvoudige delictomschrijving. Het misdrijf heeft een ogenschijnlijk geringe maatschappelijke betekenis en komt al gauw voor s p t in aanmerking als bagatelzaak. Maar belediging ligt op de bodem van talloze kluwens van fysieke gewelddadigheid. De belediging maakt deel uit van het mycelium waar zwammen van ernstige misdaad uit opschieten. M.P. Vrij heeft er nooit over gesproken, maar de sub-socialiteit van de eenvoudigste belediging kan door zijn potentiële maatschappelijke strekking relatief heel ernstig zijn. (...) Het maatschappelijke kennismaken van de beledigings-situatie tussen twee individuen waarvan  en zich op de strafrechter beroept, zou wel eens een noodzakelijk begin kunnen zijn van preventie van geweldsdelicten'.¹⁴

Deze stellingname van Nagel bleek geen voorbode van hernieuwde belangstelling voor de strafbaarstellingen van smaad en eenvoudige belediging. De discriminatoire belediging van minderheidsgroepen kwam weliswaar in de zestiger en zeventiger jaren van de twintigste eeuw in het middelpunt van de belangstelling te staan, maar de interesse in smaad en eenvoudige belediging nam af. De zin van strafbaarstelling van deze twee, 'klassieke' beledigingsdelicten, werd in sterke mate betwijfeld. Met name in de strafrechtswetenschappelijke wereld was er een breed draagvlak voor decriminalisering van de belediging. Gewezen kan worden op twee andere factoren die aanleiding voor het tanen van de interesse waren. In de eerste plaats vond men dat de vrijheid van meningsuiting veelal in de weg stond aan strafbaarstelling  n vervolging van smaad en eenvoudige belediging. Ik wijs op de commotie die in de zestiger jaren ontstond naar aanleiding van de veroordelingen van tegen de Amerikaanse Vietnam-politiek protesterende burgers. In de tweede plaats groeide de steun voor de opvatting dat het lex certa-beginsel vage normen, waarvan men belediging een treffend voorbeeld achtte, niet zou toestaan. Dit beginsel, dat besloten ligt in het in art. 1 lid 1 Sr vervatte legaliteitsbeginsel, gebiedt dat strafbaarstellingen zo helder en concreet mogelijk omschreven moeten zijn.

De voorstanders van afschaffing van de klassieke bepalingen hebben uiteindelijk hun zin niet gekregen. Bij de laatste wijziging van de regeling van de strafbare belediging (1978) werden smaad en eenvoudige belediging gemoderniseerd. Daarbij werd aan de strafbaarstellingen van Titel XVI Sr de functie toegeschreven, die zij altijd al hadden: het voorkomen van eigenrichting. Tijdens de parlementaire behandeling van de wetwijzigingen van 1978 leefde in de Tweede Kamer de gedachte aan afschaffing van de strafbaarstellingen van belediging. De regering heeft aan die gedachten, mijns inziens terecht, niet toegegeven. De strafbaarstelling van belediging ondervindt nog steeds steun in de samenleving: zo wordt de belediging van een groep mensen wegens hun ras onderkend als een uiting en oorzaak van discriminatie.¹⁵

Het is duidelijk dat over de begrenzing en de uitleg van de strafbare belediging, mede in verband met het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting, veel op te merken valt. Een systematische bespreking van de delictsbestanddelen aan de hand van de rechts- en wetgeschie-

14 W.H. Nagel, Aantekeningen bij het delictum privatum, in: NJB 1980, p. 360.

15 Zie hierover ook: E.M.H. Hirsch Ballin, Uit het video-circuit: een nieuw gezichtspunt inzake de vrijheid van meningsuiting, in: NJCM-bulletin 23 (1998), p. 53.

denis en aan de hand van de rechtspraak op dit terrein, kan het zicht op het wezen van de strafbare belediging verhelderen.

Het onderwerp van dit proefschrift is niet alleen voor het strafrecht van belang. Belediging is immers een gedraging die in meerdere rechtsgebieden aandacht krijgt. Vermelding verdient bijvoorbeeld art. 1408 (oud) van het BW, dat de gelaedeerde een schadevergoedingsactie uit belediging bood.¹⁶ Algemeen werd aangenomen dat slechts die beledigingen grondslag vormden voor een civiele actie uit belediging, die onder het strafrechtelijke beledigingsbegrip van Titel XVI Sr vielen: *smaad, laster en eenvoudige belediging*.¹⁷ Voor de advocatuur valt belediging *'onder de gebreken, welke een Pleiter te vermeiden heeft'*, aldus het vermanende woord van Joannes van der Linden. Het doen van honende en beledigende uitdrukkingen door de raadsman werkt vaak als een boemerang: het strekt tot *'oneer van den Pleiter, die, in dit gebrek vervallende, een man [toont] te zijn van weinig opvoeding en wellevendheid'*.¹⁸ De huidige tuchtregeling voor de advocatuur vermaant de leden van de beroepsgroep nog steeds af te zien van beledigende uitdrukkingen in de uitoefening van hun functie: *'de advocaat dient zich in woord en geschrift steeds op gepaste wijze en in geen geval onnodig grievend uit te laten'*, zo luidt de derde *'ereregel'* voor de advocaten uit 1986.¹⁹ Tenslotte wijs ik nog op art. 25 lid 1 van de Auteurswet (1912). Hierin wordt aan de maker van een artistiek werk het recht gegeven, zich te verzetten tegen *'misvorming'* of *'verminking'* van dat werk door derden, die nadeel toebrengt aan *'de naam of de eer'* van de maker van het werk.²⁰ Deze niet-strafrechtelijke bepalingen laat ik onbesproken.

1.2 Kennismaking met de beledigingsbepalingen en afgrenzing van het onderzoek

Het aantal bepalingen in het huidige WvSr dat de strafbare belediging regelt, is vrij groot. Een aantal van die bepalingen - de bepalingen rond de belediging van een groep mensen wegens hun ras - staat in het brandpunt van de juridische én maatschappelijke belangstelling. Andere weer - bijvoorbeeld het bespotten van de afwijzing van een uitdaging tot een duel - leiden slechts een kommelvol bestaan.

De diverse beledigingsbepalingen staan verspreid over een aantal titels. De klassieke beledigingsbepalingen vindt men in Titel XVI Sr, de artt. 261-271 Sr. Kerndelicten daarvan zijn de bepalingen van *smaad* (art. 261 Sr) en *eenvoudige belediging* (art. 266 Sr). Twee delicten buiten Titel XVI zijn gelieerd aan *smaad*. Dat zijn de artt. 284 lid 1 sub 2° en 318 Sr. Het eerstgenoemd artikel stelt dwang door bedreiging met *smaad* strafbaar. De laatstgenoemde bepaling verbiedt het, met het oogmerk van wederrechtelijke bevoordeling, door bedreiging

16 Die regeling komt in het NBW niet meer voor. Zij is vervat in de algemene regeling van de onrechtmatige daad (art. 6.3.1.1 NBW).

17 Vgl. HR 10-1-1896, W. 6761; HR 22-1-1965, NJ 65 131, m.n. G.J. Scholten; zie voorts H.A. Demersseman, *De autonomie van het materiële strafrecht*, Arnhem, 1985, p. 330 e.v.; I.P. Michiels van Kessenich-Hoogendam, *De gegriefde mens in het burgerlijk recht*, in: *Met eerbiedigende werking; opstellen aangeboden aan Prof. mr. L.J. Hijmans van den Bergh*, Deventer, 1971, p. 171 e.v.

18 J. van der Linden, *De ware pleiter*, [’s-Gravenhage, 1965], oorspr. 1827, p. 82.

19 Vgl. hierover G.P.M.H. Mols en V. Malherbe, *Tuchtrechtspraak voor advocaten*, Zwolle, 1990, p. 48.

20 In dat verband wordt wel gesproken van de *'auteurseer'*; zie hierover H. Cohen Jehoram, *De rechter als kunstrecensent*, in: *NJB* 1995, p. 660 e.v.

met o.m. smaad iemand dwingen tot afgifte van enig goed, tot het aangaan van een schuld of tot het ter beschikking stellen van gegevens met geldswaarde in het handelsverkeer. Voorts vindt men 'klassieke' beledigingsbepalingen in de Titels II en III: de artt. 111-113 resp. 118-119 Sr. De artt. 111-113 Sr verbieden belediging van het staatshoofd en zijn familieleden. De laatstgenoemde delicten beogen belediging van vreemde, ambtshalve in Nederland verblijvende, staatshoofden en leden van vreemde regeringen tegen te gaan. Tenslotte bevat Titel V Sr, waarin zich de delicten tegen de openbare orde bevinden, de meer recent strafbaar gestelde vormen van belediging: de artt. 137c en 137e Sr. Hierin wordt strafbaar gesteld (verspreiding van) belediging van een groep mensen wegens hun ras, godsdienst, levensovertuiging of seksuele gerichtheid.

Tot de beledigingsbepalingen kunnen ook enkele obsoleete artikelen worden gerekend. Het eerste is het al eerder genoemde art. 153 WvSr: iemand in het openbaar aan een bespotting prijsgeven, omdat deze niet tot een duel heeft uitgedaagd of omdat door hem een uitdaging daartoe is afgewezen. De Code Pénal kende een dergelijke bepaling niet. Het Ontwerp Strafwetboek van 1847 telde daarentegen maar liefst dertien bepalingen inzake het duel! Hoewel art. 153 Sr goed is geweest voor twee dissertaties en een aantal wetenschappelijke beschouwingen, kan niet worden volgehouden dat het artikel in de rechtspraak een bloeiend bestaan heeft gekend.²¹ In de diverse rechtspraakoverzichten ben ik geen enkele uitspraak over art. 153 Sr tegengekomen. Ook in dit boek zal ik deze bepaling laten voor wat zij is. De tweede bepaling is art. 435d sub 3° Sr. Dit verbiedt het gebruiken van het wapen van het Zwitserse Eedgenootschap of een teken hetwelk een nabootsing daarvan vormt onder omstandigheden die het Zwitserse nationale gevoel zouden kunnen krenken. Alhoewel dit artikel tot enige jurisprudentie heeft geleid (HR 5-6-1951, NJ 51 521), is het een bepaling die ik verder onbesproken laat.

De bepalingen die godslastering verbieden (artt. 147-147a Sr en de overtredingsvariant, art. 429 bis Sr) waarvan gezegd kan worden dat zij beledigingsbepalingen zijn, worden zelden meer toegepast. Zij komen in dit boek dan ook evenmin aan de orde.²²

21 Vgl. o.m. J. Domela Nieuwenhuis, Opmerkingen betreffende de strafbaarheid van het tweegevecht (duel), in: Tijdschrift voor Strafrecht, deel 29, p. 461; B. Stokvis, Het tweegevecht. In: Tijdschrift voor Strafrecht, deel 40, p. 270; vgl. voorts G.J.M. Corstens, Het tweegevecht, in: Een rariteitenkabinet; opvallende bepalingen in de strafwetgeving (A. van Woensel et al., red.), Nijmegen, 1993, p. 23 e.v.

22 De laatste zaak was het befaamde proces tegen de auteur Gerard Kornelis van het Reve. Zie de bevindingen over de zaak-Reve van de behandelende officier van justitie, J.J. Abspoel, Studenten, moordenaars en ander volk, Ede, 1979, p. 80; vgl. voorts J. Fekkes, De god van je tante, Amsterdam, 1967; J. de Hullu, Strafrecht en literatuur, in: Ars Aequi 33, 1984, p. 757 e.v. Een kwart eeuw na het tegen Gerard Reve gevoerde 'Ezelproces', houdt zijn broer Karel een vlammend pleidooi tegen handhaving van de godslasteringsartikelen: K. van het Reve, Achterlijke artikelen, in: Ondergang van het morgenland, Amsterdam, 1990, p. 194. Hirsch Ballin meent daarentegen dat art. 147 Sr als 'sluitstuk' op de door art. 137c Sr, dat de belediging van een groep mensen wegens onder meer hun godsdienst verbiedt, geboden bescherming alle reden van bestaan heeft (Hirsch Ballin, o.c., p. 53). Overigens werd uit datzelfde proces duidelijk dat de Hoge Raad op zijn minst eist dat verdachte zijn bedoeling om het godsbeeld te verachten, erkent (vgl. HR 2-4-1968, NJ 68 373, m.n. C. Bronkhorst). Deze uitspraak heeft art. 147 Sr goeddeels van zijn toepassing ontdaan. Zie hierover E.J. de Roo, Godslastering; rechtsvergelijkende studie over blasfemie en andere religiedelicten, Deventer, 1970 (diss. Groningen).

1.3 De plaats van de beledigingsbepalingen in het WvSr

De wetgever van 1886 achtte de belediging dermate strafwaardig, dat hij beledigingsdelicten als misdrijven heeft opgenomen in het Tweede Boek van het WvSr. Na de wijziging van de regeling van strafbare belediging (1978), behielden smaad en eenvoudige belediging hun karakter van misdrijf. Ook de moderne vorm van strafbare belediging van een groep mensen wegens hun ras, godsdienst, levensovertuiging of hetero- of homoseksuele gerichtheid werd als misdrijf gerubriceerd.

De beledigingsbepalingen zijn verspreid over het Tweede Boek van het WvSr. De artt. 111-113 Sr, belediging van het eigen staatshoofd en zijn familie, bevinden zich in Titel II Sr. Hierin staan de misdrijven tegen de koninklijke waardigheid. De delicten van artt. 118-119 Sr, belediging van het vreemde staatshoofd en de vreemde regeringsleden terwijl zij in de uitoefening van hun ambt in Nederland verblijven, zijn als misdrijven tegen hoofden van bevriende staten en andere internationaal beschermde personen, in Titel III Sr geplaatst. De artt. 137c en 137e Sr, de belediging van een groep mensen wegens hun ras etc. vindt men in Titel V Sr. Hierin zijn de misdrijven tegen de openbare orde geplaatst. De klassieke smaad en eenvoudige belediging tegen de individuele burger bevinden zich in een eigen Titel XVI Sr. Het opschrift daarvan luidt dan ook 'belediging'. Geheel consequent is de wetgever niet geweest. In art. 267 Sr heeft hij smaad of eenvoudige belediging tegen het openbaar gezag, een openbaar lichaam of een openbare instelling strafbaar gesteld. Ook is die beledigingsvorm, begaan tegen een ambtenaar gedurende of ter zake van de uitoefening van zijn bediening, als strafverzarend omstandigheid in art. 267 Sr opgenomen. Tenslotte verbiedt art. 267 Sr smaad en eenvoudige belediging van een vreemd staatshoofd of vreemd regeringslid. Laatstgenoemd verbod zou men eerder in Titel III Sr verwachten. En de belediging van een overheidsinstelling of van een ambtenaar zou evenzeer gekenschetst kunnen worden als delict tegen het openbaar gezag. De wijze van strafbaarstelling toont daarmee aan dat aan het belang van de rubricering van de onderscheiden beledigingsbepalingen niet al te veel waarde moet worden gehecht.

De eigen plaats van de beledigingsbepalingen van de Titels II, III en V Sr is te begrijpen. De achtergrond van de rubricering van de artt. 111-113 Titel II Sr, is het beschermde rechtsbelang. Niet zozeer de persoon van het staatshoofd staat op de voorgrond, maar - gelet op de staatsbelangen - de *'beschermwaardigheid van degenen die bij de uitoefening van de koninklijke functie zijn betrokken'*.²³ De plaats van de artt. 118-119 Sr is in het licht van de ratio legis verklaarbaar. Met de andere bepalingen van Titel III Sr, beschermen zij de goede verstandhouding met andere landen.²⁴

Dat de artt. 137c en 137e Sr, de vrij recent ingevoerde vormen van strafbare belediging, in Titel V Sr geplaatst zijn, is alleszins verdedigbaar. Deze vorm van belediging, die gericht is tegen een groep mensen, brengt het instandhouden van een *'sfeer van tolerantie en van*

23 Aldus Noyon-Langemeijer-Remmelink, aantek. 1 op Titel II WvSr; vgl. ook Smidt II, o.c., p. 34. Een en ander werd tijdens de parlementaire behandeling van de Wet van 7 mei 1981, S. 330, bevestigd. In de MvT stelde de regering dat de ratio der artt. 111-113 Sr was gelegen *'in de bescherming van de betrokkenheid van degenen, tegen wie het misdrijf is begaan, bij de uitoefening van de Koninklijke functie. (...). Het is mede in het belang van de Staat, dat zij, die de Koninklijke functie vervullen of er in het bijzonder aan deelnemen, en daardoor in het bijzonder kwetsbaar zijn, op een grotere mate van bescherming (...) kunnen rekenen'* (Tweede Kamer 1979-80, 16032, nr. 3, p. 8).

24 Smidt II, o.c., p. 47; Noyon-Langemeijer-Remmelink, o.c., aantek. 3 op Titel III Sr.

respect voor de fundamentele vrijheden van de burger' in gevaar.²⁵ Door deze vormen van belediging kan - in de woorden van A. Mulder - *'onrust in de maatschappij gezaaid'* worden, waarbij het aan de overheid is om *'het ontstaan van een storm te voorkomen'*.²⁶

De meeste delicten hebben één bestanddeel gemeen: 'opzettelijke belediging' of 'opzettelijk beledigend'. Alleen de artt. 261 (smaad), 262 (laster) en 268 Sr (lasterlijke aanklacht) bevatten die term niet met zoveel woorden. Art. 261 Sr spreekt van 'opzettelijk de eer of goede naam aanranden'. In art. 268 Sr staat centraal 'het opzettelijk een valse klacht of aangifte indienen, waardoor de eer of goede naam wordt aangerand'.

De verspreiding van de beledigingsbepalingen over meerdere Titels van het Tweede Boek van het WvSr doet de volgende vraag rijzen: impliceert het eerder genoemde beperkte belang van de indeling in verschillende rubrieken dat aan de plaats van een beledigingsdelict weinig betekenis kan worden gehecht, voorzover het gaat om de inhoud van het begrip 'belediging'? Anders geformuleerd: wordt de betekenis van het begrip 'belediging' bepaald aan de hand van de inhoud van de kerndelicten van alle strafbare belediging: smaad en eenvoudige belediging?

Men neemt aan dat de interpretatie langs de weg van de adagia *'titulus est lex'* of *'rubrica est lex'* in de Nederlandse rechtspraktijk een tamelijk heilloze weg is. Bedacht moet worden dat aan de indeling van de misdrijven in het Tweede Boek geen dogmatische onderbouwing ten grondslag lag. Het uitgangspunt van de wetgever was dat het WvSr vooral praktisch ingedeeld moest zijn. Illustratief is wellicht de weerlegging door minister Modderman van het bezwaar dat de voorgestelde indeling geen samenhang vertoonde:

'Alle vorm zou aan het Wetboek ontbreken, zelfs zoo zeer dat men alleen door het geheugen kan weten waar iets staat. Ik voor mij heb nog nooit anders dan door het geheugen kunnen onthouden hoe een wetboek is ingedeeld en waar de verschillende onderwerpen te vinden zijn. In elke indeeling is altijd eenige willekeur, en het is volkomen onmogelijk onwederlegbaar te bewijzen dat de gekozen indeeling de eenige goede is'.²⁷

De rechtspraktijk heeft zich dan ook niet vaak van deze interpretatiemethode bediend.

Het is echter ook niet uitgesloten dat de uitleg van een vaag bestanddeel (mede) wordt bepaald aan de hand van de rubricering. Zo is bij de uitleg van art. 141 Sr (openlijke geweldpleging) wel een beroep op het systeem van de wet gedaan.²⁸ Waarom zou de interpretatie van een open norm als belediging niet op gelijke wijze kunnen geschieden? De relativering van het belang van de door de wetgever gekozen rubricering brengt niet mee dat die rubricering geen enkel belang heeft.

25 Aldus omschrijft Van Bemmelen/Van Veen het begrip 'openbare orde' (J.M. van Bemmelen/Th.W. van Veen, *Ons strafrecht III (Bijzondere delicten)*), 8e dr., Alphen aan den Rijn, 1990, p. 53).

26 A. Mulder, *Aantasting van de openbare orde*, in: *Gedenkboek honderd jaar Wetboek van Strafrecht* (J.P. Balkema et al., red.), Arnhem, 1986, p. 373.

27 Smidt I, o.c., p. 49.

28 Vgl. hiervoor W. Wedzinga, *Openlijke geweldpleging*, Arnhem, 1992 (diss. Groningen, p. 75).

1.4 Probleemstelling en werkwijze

In dit boek tracht ik een antwoord op de vraag te geven hoe ver de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de burger ten aanzien van door hem gedane uitlatingen reikt.²⁹ Hierin ligt een aantal deelvragen besloten. In de eerste plaats de vraag naar de inhoud en omvang van het begrip opzettelijke belediging in de diverse beledigingsbepalingen in het WvSr. Hierbij komt de eerder geformuleerde vraag aan de orde of de uitleg van het begrip 'belediging' in de afzonderlijke bepalingen titelgebonden is, of dat dit begrip in alle beledigingsbepalingen dezelfde betekenis heeft. Bij de vaststelling van de strafrechtelijke aansprakelijkheid uit belediging is ook de betekenis van de andere delictsbestanddelen van belang. In dit boek worden deze bestanddelen ook besproken.

Een onderzoek naar de grenzen van strafrechtelijke aansprakelijkheid terzake van belediging brengt in de tweede plaats de vraag met zich mee, onder welke voorwaarden de pleger van belediging straffeloos is. Beantwoording van deze vraag noopt tot bespreking van de uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) omtrent art. 10 EVRM, dat de vrijheid van meningsuiting waarborgt, en van de invloed die van die uitspraken uitgaat op de Nederlandse rechtspraak met betrekking tot strafbare belediging. Van belang is hierbij tevens de reikwijdte van de strafuitsluitingsgronden inzake smaad en eenvoudige belediging (art. 261 lid 3 Sr resp. art. 266 lid 2 Sr). Dienen deze analoog toegepast worden op de beledigingsbepalingen buiten die van Titel XVI Sr? Of is toepassing ervan op andere beledigingsbepalingen dan de artt. 261 resp. 266 Sr uitgesloten?

Centraal in dit boek staan de beschrijving en de analyse van de regeling van de strafbare belediging vanuit een positiefrechtelijke invalshoek. Taalkundige, antropologische, (rechts)filosofische noch ethische analyses van het verschijnsel belediging zijn hier aan de orde, tenzij zij voor het juridische aspect van belediging van belang zijn.³⁰ Evenmin wordt, tenzij dat wezenlijk is voor het betoog, afzonderlijke aandacht besteed aan belediging en de media. Hierover is de laatste jaren reeds veel gepubliceerd.³¹ Voorts treft de lezer in dit geschrift geen rechtsvergelijkende analyse aan.³²

29 Op strafvorderlijke kwesties zoals de inbeslagneming van beledigende geschriften ga ik niet in; zie hierover uitgebreid: L. Tomesen, *De strafvorderlijke inbeslagneming van gegevensdragers en de vrijheid van meningsuiting en drukpers in een internationaal en rechtsvergelijkend perspectief*, Arnhem, 1995 (diss. Maastricht).

30 Zie voor een rechtsfilosofisch getinte benadering van de belediging in verband met de vrijheid van meningsuiting: T. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika*, Nijmegen, 1997 (diss. Amsterdam). Een historisch-antropologische studie naar de belediging treft men aan in het historisch tijdschrift *Leidschrift* 12(1996), nr. 2 (Eer en belediging); uit deze bundel noem ik met name R. Bremmer, *Schelden doet zeer; verbaal kwetsen in laat-middeleeuws Friesland* (o.c., p. 19 e.v.); W. Heersink, *Zachte woorden op het platteland; een verkennend onderzoek naar conflictregeling in Noord-Holland* (o.c., p. 83 e.v.).

31 Zie bijvoorbeeld C.P. Aubel, *Persoon en pers*, Deventer, 1968; J.A. Peters, *Het primaat van de vrijheid van meningsuiting*, Nijmegen, 1981 (diss. Leiden); J. Velaers, *De beperking van de vrijheid van meningsuiting, Antwerpen etc.*, 1991; vgl. ook G.A.I. Schuijt, *Werkers van het woord; media en arbeidsverhoudingen in de journalistiek*, Deventer, 1987 (diss. Leiden); *Ethiek in de journalistiek* (M.L. Snijders et al., red.), Amsterdam, 1995; noot van C.J.H. Brunner onder HR 27-1-1984, NJ 84 803.

32 Een rechtsvergelijkende studie is: A.J. Nieuwenhuis, *Over de grenzen van de uitingsvrijheid; een rechtsvergelijkende analyse van de regelgeving ten aanzien van pornografie en racistische uitlatingen*, Nijmegen, 1997.

Het leerstuk van strafbare belediging heeft, zoals eerder aangestipt, een eerbiedwaardige geschiedenis achter de rug; het strafrecht kent al van oudsher delicten tegen de eer.³³ Voor een goed begrip van de totstandkoming van de huidige regeling én van de betekenis van de afzonderlijke delictsbestanddelen is kennisneming van de rechts- en wetshistorie onontbeerlijk. Ik besteed in het *eerste deel* (de hoofdstukken 2 tot en met 6), dat voornamelijk een beschrijvend karakter heeft, dan ook veel aandacht aan de voorgangers en de totstandkoming van de huidige beledigingsbepalingen. Zo komt de regeling van strafbare belediging, zoals die ten tijde van de Code Pénal gold, alsmede de rechtspraak daaromtrent aan de orde.

Het *tweede deel*, de hoofdstukken 7 tot en met 13, heeft de beschrijving en de interpretatie van het huidige strafrecht inzake belediging tot onderwerp. In hoofdstuk 7 staan *smaad* en *smaadschrift* (art. 261 lid 1 en 2 Sr) centraal. Hoofdstuk 8 heeft de aan *smaad* gelieerde *laster* (art. 262 Sr) als onderwerp. Art. 268 Sr, de *lasterlijke aanklacht*, wordt in hoofdstuk 9 aan een beschouwing onderworpen, terwijl het op het eerste gezicht tamelijk curieuze art. 270 Sr (*smaad tegen een overledene*) in hoofdstuk 10 aan bod komt.

In hoofdstuk 11 wordt de *eenvoudige belediging* (art. 266 Sr) besproken. In dit verband wordt ook de jurisprudentie omtrent art. 137c Sr besproken. Hoofdstuk 12 heeft de strafverzwarende omstandigheden van art. 267 Sr als onderwerp: de belediging van het *openbaar gezag*, een *openbaar lichaam* en een *openbare instelling*, de belediging van een *ambtenaar in de rechtmatige uitoefening van zijn functie* en de belediging van een *buitenlands staatshoofd* of een *buitenlands regeerslid*. In dit kader wordt ook het delict inzake de belediging van buitenlandse staatshoofden en leden van buitenlandse regeringen, *voorzover ambtshalve in Nederland verblijvend* (art. 118 Sr) beschreven.

Het *derde deel* behandelt de verhouding tussen de vrijheid van meningsuiting en de strafbare belediging. Het ligt derhalve in de rede om aandacht te besteden aan de rechtspraak inzake art. 10 EVRM, dat de vrijheid van expressie garandeert (hoofdstuk 13). In de hoofdstukken 14-16 staan de beschrijving en de uitleg van de *excepties inzake smaad en eenvoudige belediging* centraal (art. 261 lid 3 Sr en art. 266 lid 2 Sr). Hierbij wordt tevens de vraag beantwoord of, en zo ja in hoeverre, de jurisprudentie van het EHRM omtrent art. 10 EVRM de toepassing van de nationale gronden voor straffeloosheid bij belediging beïnvloedt. Eén andere vraag die in dit hoofdstuk zal worden beantwoord, is of de gronden voor straffeloosheid van Titel XVI Sr zich tevens uitstrekken over de beledigingsbepalingen van Titels II, III en V Sr. Tevens wordt aandacht besteed aan een ongeschreven grond voor straffeloosheid: de *exceptio artis*, oftewel de kunstexceptie.

In het *vierde deel*, tevens het slothoofdstuk, worden enkele conclusies getrokken. Ik ga in dat bestek in op de vraag naar de *ratio legis van de beledigingsbepalingen*. Verder besteed ik aandacht aan de *verschillen in betekenis* die het gemeenschappelijke delictsbestanddeel 'belediging' in de diverse bepalingen heeft. De eerder in dit inleidende hoofdstuk aangestipte vraag naar de rechtvaardiging van strafbaarstelling van belediging wordt in hoofdstuk 17 ook besproken.

33 Zie voor een uitgebreid overzicht van wetgeving inzake belediging vanaf de oudheid: H.E. Kann, *Overzicht der hedendaagsche Nederlandsche wetgeving inzake van laster, hoon en belediging*. 's-Gravenhage, 1886, p. 1 e.v. (diss. Leiden); P. Hazendonk, *De aanranding van de eer of goeden naam*. 's-Gravenhage, 1946, p. 34 e.v. (diss. Leiden); E.J. de Roo, *Smaad en openbaar belang*, in: RM Themis 1975, p. 7 e.v.